

Pušbek

Marijana Hameršak, Bojan Mucko

Pušbekovi, od engleskog *pushbacks* ili *push-backs*, su protjerivanja nedržavljana, izbjeglica i drugih migranata, najčešće u susjednu zemlju. Radi se o **prisilnim** kretanjima unatrag koja se provode uz minimalnu ili nikakvu administrativnu proceduru, odnosno u kombinaciji formalnih i neformalnih postupanja, naredbi i izgreda, a u osloncu na sredstva i tehnike kontrole, nadzora, hvatanja i zatvaranja, pa i uz ekstenzivnu upotrebu sile, fizičkog i drugog nasilja, oružja, prirode kao **naoružanog krajolika** i dr. Provode ih policija, vojska ili drugi sigurnosni državni organi uz asistenciju različitih aktera, od lokalnih stanovnika koji policiji prijavljuju susrete s ljudima u pokretu, preko Europske agencije za graničnu i obalnu stražu, nekadašnjeg *Frontexa* koji primjerice u Grčkoj neformalno djeluje s istom misijom, do privatnih plovila koja je malteška vlada angažirala sa zadatkom da preusmjeravaju brodove s izbjeglicama i drugim migrantima. Termin u našu govornu praksu ulazi u razdoblju **balkanskog koridora** s prvim izvještajima o **profiliranjima** i isključivanjima izbjeglica iz koridora.

Pušbekovi mogu biti u središtu društvenih prijevora i kontinuiranih medijskih spektakularizacija granice kao što je slučaj s Hrvatskom ili Grčkom (usp. npr. Graf 2021; Popović et al. 2022), ali i gotovo normalizirani kao kada se radi o pušbekovima iz Mađarske (usp. tjedne izvještaje Inicijative Dobrodošli!). Osim toga, dok se u mađarskom kontekstu provode u ime očuvanja nacionalne homogenosti i suvereniteta (usp. npr. Rajaram 2016), a putem novodonesenih zakonskih odredbi (prema kojima su dozvoljeni u radijusu od osam kilometara od granične crte), u hrvatskom se kontekstu najčešće prakticiraju u tajnosti, najčešće u noći, na osamljenim mjestima na zelenoj granici i u ime kontrole vanjske granice EU kojom Hrvatska dokazuje svoju spremnost za ulazak u **Schengen**, a za što prima obilatu financijsku, logističku i političku podršku najviših tijela Europske unije (usp. Augustová i Sapoch 2020; Isakjee et al. 2020: 15-18).

Države, za što su također primjer Grčka i Hrvatska (Popović et al. 2022: 71, 137-138), mogu negirati svjedočanstva, dokumente, snimke i izvješća o pušbekovima. Drugi je pristup da ih normaliziraju, integrirajući ih u sigurnosni diskurs i zakonodavni okvir, ne prezajući pritom ni od izgradnje pravne fikcije i eufemizama. Tako hrvatska policija prema službenim priopćenjima na zelenoj granici ne vrši masovna i nasilna protjerivanja, nego eventualno slijedom Zakonika o schengenskim granicama primjenjuje odvracanja (od glagola odvracati, engl. *discourage*), kao što neke druge policije primjenjuju readmisije (tal. riamissione), vraćanja (tal. respingimento, slo. vračanja), odbijanja ulaska / odbijanja na granici (šp. denegación de entrada / rechazo en frontera) i druge oblike isključivanja koja se više ili manje preklapaju s pušbekovima.

Foto kolaž iz Bihaća. Tragovi pušbeka na tijelu i linija granice urezana u krajolik. Zima, 2021. Foto: Bojan Mucko

Pušbek se danas, unatoč tome što, dakle, nije pravni termin, sve više koristi u službenoj komunikaciji, primjerice u dokumentima pučke pravobraniteljice Republike Hrvatske ili na zasjedanjima odbora Hrvatskog sabora. Na njega se uostalom već dugo referira i u raspravama u Europskom parlamentu, a odnedavno i u Ujedinjenim narodima. U ovim i srodnim institucionalnim okvirima pušbekovi se preispituju i osuđuju kao kršenja zabrane kolektivnog protjerivanja (usp. Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda), kao zločin prisilnog nestanka, koji u nekim slučajevima predstavlja i zločin protiv čovječnosti (usp. Konvenciju o zaštiti svih osoba od prisilnog nestanka), zatim kao kršenja načela zabrane vraćanja (*non-refoulement*) iz Konvencije o statusu izbjeglica, uskraćivanja prava na pristup azilu, prava na život, prava na žalbu, zabrane mučenja i nečovječnog postupanja i drugo (usp. Keady-Tabbal i Mann 2021). Gledano iz te perspektive pušbek se također prepoznaje kao eufemizam, kao pojam kojim se direktno opisuju način i smjer prisilnog kretanja, ali i zakrivaju njegovi uzroci i posljedice. S idejom da se ostane pri pojmu koji nije nužno dio pravnog registra, ovdje se priklanjamo njegovom ortografskom

udomaćivanju, kao u pušbek, ili prevođenju značenjski i povijesno bremenitijim pojmovima kao što su protjerivanja u hrvatskom ili, primjerice, *wywózki* u poljskom kontekstu. Ljudi u pokretu s kojima smo razgovarali također su samo iznimno koristili izraz *pushback*. Umjesto toga oni su u komunikaciji na engleskom jeziku u pravilu rabili glagol *deport*, aktualizirajući svojim jezičnim praksama termin koji je nakon Drugog svjetskog rata i milijuna deportiranih u smrt istisnut iz europske pravne nomenklature (usp. Kamto 2006: 244).

Pušbek, kao što je spomenuto, dolazi od engleskog *pushback* ili *push-back* koji osim odbijanja (upisanog u shvaćanje pušbeka kao odbijanja ulaska u državu), znači i fizičko odguravanje i guranje, kako se, iako doduše vrlo rijetko, ponekad i prevodio u medijima u Hrvatskoj, Srbiji i regiji ili u okviru rada EU tijela. Pojam uostalom u polje migracija i izbjeglištva i ulazi putem izvješća o odguravanju, guranju brodova i brodica s vijetnamskim izbjeglicama iz teritorijalnih voda država jugoistočne Azije u 1970-ima (Grant 1979). Italija i Malta u 2000-ima sve češće pribjegavaju sličnim praksama, guranjima ili odvlačenjima brodova s izbjeglicama dalje od svojih obala, kao u pušbeku iz 2005. koji je sljedećim riječima opisao Daniel iz Eritreje: „Malteški je brod donio konopac. Zavezali su ga za naš brod i počeli nas tegliti. Nakon dva sata, kad je sunce počelo zalaziti, malteški je brod promijenio smjer i odveo nas u Libiju“. Od tada do danas pušbekovi se kontinuirano dokumentiraju na grčko-turskoj granici, kao i na granicama između Španjolske i Maroka u Ceuti i Melilli (Karamanidou i Kasperek 2022: 21), a od 2010-ih i na granicama Srbije i Bugarske. Od reaktivacije graničnih kontrola nakon dugog migracijskog ljeta pušbekovi su realnost na francusko-talijanskoj, mađarsko-srpskoj granici, hrvatsko-srpskoj granici te drugim granicama duž koridora (usp. Karamanidou i Kasperek 2022: 16-17). Od 2018. godine i preusmjeravanja kretanja na Bosnu i Hercegovinu intenziviraju se duž njezine granice s Hrvatskom, kao i na slovensko-hrvatskoj granici, a nešto kasnije i na granicama Austrije i Italije sa Slovenijom. Istodobno, države okrenute prema Sredozemlju sve češće poseže za pušbekovima i strategijama ignoriranja plovila u opasnosti (v. morska grobnica).

Recentne forenzičke rekonstrukcije pušbekova u šumama na poljsko-bjeloruskoj granici ili na rijeci Marici/Evroso na granici između Grčke i Turske, analitički seciraju događaje te izdvajaju i vizualiziraju elemente pušbekova u tim specifičnim kontekstima. Ti elementi u hrvatskom kontekstu obuhvaćaju presretanje (na cesti, u vlaku, u autobusu, u centru za tražitelje azila, šumi i sl.) koje može imati i oblik hvatanja (v. pismo planinara), a prilikom kojeg se koriste brojna tehnološka sredstva (v. šumske kamere, detektori otkucaja srca, dronovi, helikopteri, brodovi, ograde i dr.) i životinje, prije svega psi (v. Candy i Bubo i Endi), zatim imobilizacija i zatvaranje (v. detencija) u policijskim postajama, ali i na drugim mjestima, te vraćanje do granične crte policijskim automobilima ili neoznačenim bijelim kombijima u kojima nema dotoka svježeg zraka ili se izmjenjuju grijanje i hlađenje. Njima, prema mnogim člancima, izvještajima i svjedočenjima koja smo čuli, treba pridodati uništavanje i otuđivanje imovine (mobitela, punjača, novca, dokumenata, ruksaka, odjeće, obuće i dr.), ponižavanje i vrijeđanje, razodijevanje, šamaranje, batinanje, pucanje (u zrak, automobil) i guranje niz padine, rijeke i dr. Od 2016. godine od kada se sustavno dokumentiraju za Hrvatsku (usp. Hameršak 2021, usp. poveznice objavljene u Otvorenom pismu CMS-a), pa do 2023. godine pušbekovi su bili sve češći, pa i brutalniji. Uz njih se osim gore spomenutih oblika nasilja vezivalo i seksualno nasilje, uključivo i silovanje. Pušbekovi su posredno, ali i izravno uzroci smrti na granicama, pa tako i smrti Madine Hussiny koja je poginula tijekom pušbeka.

Kako to pokazuju različite karte i izvještaji, pušbekovi nisu specifikum zemalja „limesa EU“ (Andrijasević i Walters 2010: 992), nego se kao tehnologija kontrole granica primjenjuju diljem svijeta. Oni osim toga, iako se temeljem medija možda stječe drugi dojam, nisu ograničeni brojem ljudi koje zahvaćaju, ni lokacijama na kojima se odvijaju. Pušbek može biti rutinsko protjerivanje jedne osobe preko zelene granice, ali i stotina, pa i tisuća ljudi, a za što je primjer pušbek iz 2016. godine kada je Sjeverna Makedonija protjerala u Grčku više od 1500 osoba. Nadalje, pušbek može započeti u blizini granične crte ili u dubini državnog teritorija (usp. BVMN kartu) te može završiti u susjednoj, pa i u toj državi susjednoj državi, ali i u državi u kojoj osoba nikada prije nije ni bila. Hrvatska je policija četverogodišnjeg Amira i njegova oca nekoliko mjeseci nakon što smo ih upoznali u Bihaću u ljeto 2018. godine protjerala preko zelene granice u Srbiju iako tamo nikada prije nisu bili. Za sukcesivni niz pušbekova, preko više granica, primjerice iz Austrije u Sloveniju, iz Slovenije u Hrvatsku, iz Hrvatske u Srbiju ili BiH, ponekad se koristi naziv lančani pušbek. Osobito vezano uz Bosnu i Hercegovinu i kompleksne odnose između njezinih unutrašnjih, općinskih, kantonalnih i entitetskih granica, u literaturi se ponekad govori i o internim pušbekovima (usp. Mlinarević i Ahmetašević 2019: 31).

Pušbekovi nisu sporadični incidenti, nego oblik „sistemske nasilja prema izbjeglicama“ (Bužinkić i Avon 2020). Kako to ističu Lena Karamanidou i Bernd Kasperek (2022), oni nisu tek odstupanja od zakona i vrijednosti Europske unije koje bi se moglo prevenirati vladavinom zakona i poštivanjem ljudskih prava. Pušbekovi su normalizirane tehnologije upravljanja granicama inherentne vestfalskim granicama i ugrađene u rasijalizirane, nasilne granične režime liberalnih država (Karamanidou i Kasperek 2022: 14). Oni su, konačno, specifičan oblik kontrole i obuzdavanja kretanja putem kretanja (usp. Tazzioli 2017; Garelli i Tazzioli 2018), preciznije, putem prisilnog kretanja unatrag. Njima se, međutim, dugoročno najčešće ne zaustavlja kretanje. Upravo suprotno, ljudi u pokretu su nakon pušbeka gotovo prisiljeni na novo kretanje, odnosno na novi pokušaj prelaska granice ili novi gejm, govorimo li o balkanskoj ruti. Za novi se gejmovi mogu odlučiti već u istom danu, ali i tek nakon tjedana ili mjeseci pripreme. On, kao i oni nakon njega mogu završiti pušbekom, koje ljudi u pokretu broje i visokim dvoznamenkastim brojevima, kao što broje i gejmove. Repetitivni, dakle, kao i gejmovi kojeg su dio (usp. Jovanović

2021: 446), pušbekovi često rezultiraju hipermobilnošću i kaotičnom, stalnom cirkulacijom ljudi na vrlo ograničenom teritoriju, nekom vrstom zarobljenosti u kretanju (v. **balkanski krug**). Istodobno, kako bi izbjegli još jedan pušbek, ljudi u pokretu iskušavaju i mogućnosti **aproprijacije** elemenata sistema upravljanja migracijama kojeg je pušbek dio. Primjer je taktiziranje s rodnom i dobnom podjelom grupe i gejm u fazama koji započinje prelaskom onih skupina koje se sistemski etiketiraju kao ranjive (žena i djeca) i omogućavaju naknadni pokušaj "spajanja obitelji" s ostalim članovima grupe. Taj tip taktičke invencije podrazumijeva preuzimanje kategorija iz spektra **ranjivosti** da bi se, makar i uz visoku cijenu neodređenog čekanja, zaglavljenosti i razdvojenosti obitelji, subvertirao sistem i nastavilo kretanje.

prva varijanta: 19. 11. 2022. nove varijante: 16. 5. 2023; 26. 5. 2023; 13. 5. 2024.

Literatura

Andrijasevic, Rutvica i William Walters. 2010. "The International Organization for Migration and the International Government of Borders". *Environment and Planning D: Society and Space* 28/6: 977-999.

Augustová, Karolína i John Sapoch. 2020. „Border Violence as Border Deterrence. Condensed Analysis of Violent Push-Backs from the Ground“. *movements. Journal for Critical Migration and Border Regime Studies* 5/1.

Bužinkić, Emina i Maddalena Avon. 2020. "Pushback as Technology of Crimmigration". U *Causes and Consequences of Migrant Criminalization*. Neža Kogovšek Šalomon, ur. Cham: Springer, 157-170.

Garelli, Glenda i Tazzioli, Martina. 2018. „The Biopolitical Warfare on Migrants. EU Naval Force and NATO Operations of Migration Government in the Mediterranean“. *Critical Military Studies* 4/2: 181-200.

Graf, Laura. 2021. "Pushbacks dokumentieren Ungehorsame Beobachtungen von Grenzgewalt auf der Balkanroute". U *Kämpfe um Migrationspolitik seit 2015*. Sonja Buckel, Laura Graf, Judith Kopp, Neva Löw i Maximilian Pichl, ur. Bielefeld: transcript Verlag, 93-124.

Grant, Bruce. 1979. *The Boat People*. New York: Penguin.

Hameršak, Marijana. 2021. "Between Supporting and Reporting. Grassroots Textual Responses to the Pushbacks at the Fringes of EU". *Intersections: EEJSP* 7/2: 49-72.

Isakjee, Arshad, Thom Davies, Jelena Obradović-Wochnik i Karolína Augustová. 2020. „Liberal Violence and the Racial Borders of the European Union“. *Antipode* 52/6: 1751-1773.

Jovanović, Teodora. 2021. "Forced (Im)Mobilities En Route. 'Justified' Violence of the Border Regime in Balkans". *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 69/2: 433-455.

Kamto, Maurice. 2006. „Second Report on the Expulsion of Aliens. Report of the Special Rapporteur of the International Law Commission“. Geneva: UN.

Karamanidou, Lena i Bernd Kasperek. 2022. "From Exception to Extra-Legal Normality. Pushbacks and Racist State Violence against People Crossing the Greek-Turkish Land Border". *State Crime Journal* 11/1:12-32.

Keady-Tabbal, Niamh i Itamar Mann. 2021. "'Pushbacks' as Euphemism". *EJIL:Talk! Blog of the European Journal of International Law*.

Mlinarević Gorana i Ahmetašević Nidžara. 2022. People on the Move in BiH 2019-2021. In between. (Un)welcome to no Man's Land. Sarajevo i Thessaloniki: Heinrich-Böll-Stiftung.

Popović, Helena; Kruno Kardov i Drago Župarić-Ilić. 2022. Medijske reprezentacije migracija. Diskurzivne konstrukcije migranata, izbjeglica i tražitelja azila u hrvatskim medijima. Zagreb: Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske.

Rajaram, Prem Kumar. 2016. „Whose Migration Crisis?“. *Intersections: EEJSP* 2/4: 5-10.

Tazzioli, Martina. 2017. "Containment Through Mobility at the Internal Frontiers of Europe". *Border Criminologies Blog*.